

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ
ІМЕНІ ІВАНА БОБЕРСЬКОГО**

Кафедра економіки та менеджменту

Гуль І.Г

ЛЕКЦІЯ № 2

**НАУКОВІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ**

з навчальної дисципліни
«РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА»
для студентів спеціальності 073 „Менеджмент”

«ЗАТВЕРДЖЕНО»
на засіданні кафедри економіки
та менеджменту
«__» _____ 202__ р. протокол №__
Зав. каф. _____ Н.Ф. Павленчик

Тема 2. НАУКОВІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

План

- 2.1. Закономірності розміщення продуктивних сил**
- 2.2. Принципи розміщення продуктивних сил регіону**
- 2.3. Основні фактори і критерії, що впливають на розміщення продуктивних сил**

2.1. Закономірності розміщення продуктивних сил

Пізнання закономірностей розміщення продуктивних сил (РПС) і господарського комплексного утворення регіонів надає можливість виявити додаткові джерела підвищення продуктивності суспільної праці.

Основні закономірності розміщення продуктивних сил:

1. **Соціальна спрямованість** як закономірність розвитку і розміщення продуктивних сил обумовлюється дією низки економічних законів, серед яких можна назвати: закон відповідності виробничих відносин рівню розвитку продуктивних сил, закон підвищення продуктивності праці тощо.

2. **Постійний розвиток виробництва** як одна із закономірностей РПС обумовлюється вимогами сукупності економічних законів, зокрема закону відповідності виробничих відносин рівню розвитку продуктивних сил, закону економії часу, закону накопичення і народонаселення тощо.

3. **Планомірність і керованість** як закономірність розміщення і розвитку продуктивних сил відображає вимоги і дію закону планомірного розвитку, закону економії часу, закону узагальненості праці, закону концентрації виробництва та ін.

4. **Забезпечення достатньої національної безпеки країни** як одна із закономірностей розміщення і розвитку продуктивних сил обумовлюється вимогами низки економічних законів, які діють в перехідній економіці України. До них належать закон відповідності виробничих відносин рівню розвитку продуктивних сил, закон суспільного, а саме територіального, поділу праці, закон народонаселення тощо.

5. **Орієнтація розміщення продуктивних сил на забезпечення конкурентоспроможності продукції.** Ця закономірність базується на урахуванні специфіки ринкової кон'юнктури, в основі якої - кількісне і якісне співвідношення попиту і пропозиції не тільки на товарному ринку, але і на ринку робочої сили, ринку капіталу тощо.

6. Закономірність **економічно активного розміщення продуктивних сил** впливає із закону економії суспільної праці, яка регулює витрати на подолання просторової незбалансованості між районами видобутку сировини, виробництва і споживання продукції.

7. Закономірність **комплексного розвитку і розміщення продуктивних сил** впливає із законів суспільного поділу праці й інтеграції. Комплексний розвиток і ефективна спеціалізація відповідають найголовнішій вимозі господарювання - досягненню найбільших результатів при оптимальних витратах.

Основними рисами комплексного розвитку економічних районів є:

- якнайповніше екологічно і економічно виправдане використання ресурсів регіону;
- раціональна галузева і територіальна структура господарства, яка відповідає соціальним і економічним умовам регіону;
- тісний взаємозв'язок і збалансованість всіх ланок господарства регіону.

8. Закономірність **територіального поділу праці** відображається в процесі спеціалізації території на виробництві певних видів продукції і послуг на основі розвинутого міжрегіонального обміну.

9. **Територіальна концентрація виробництва** як закономірність розміщення і розвитку продуктивних сил обумовлюється дією закону узагальнення виробництва і праці, відображає об'єктивну тенденцію зосередження виробництва в обмеженому просторі та виявляється в економії витрат за рахунок агломераційного ефекту (взаємного розміщення суміщених об'єктів в одній точці).

10. **Глобалізація і регіоналізація** як закономірність розміщення та розвитку продуктивних сил і регіональної економіки. Глобалізація економіки виявляється через світовий ринок, який усуває грані між країнами, а регіоналізація (особливо в межах національних господарських комплексів) розвивається завдяки децентралізації господарювання як особливого типу територіального управління економічними відносинами.

У цілому можна відзначити, що закономірності РПС виявляються як стійкий взаємозв'язок між виробничою діяльністю людей і особливостями територій, на яких ця діяльність відбувається. Знання закономірностей та їх практичне використання дозволяє обирати оптимальний варіант розміщення виробництва, цілеспрямовано організовувати господарську діяльність на території відповідно до вимог регіональної політики.

2.2. Принципи розміщення продуктивних сил регіону

Принципи – це лаконічно сформульовані суспільством керівні положення, що визначають об'єктивні потреби й умови суспільного розвитку, які воно реалізує в процесі практичної діяльності для досягнення певної мети. **Принципи** – це дії, свідомо спрямовані на найбільш повний прояв об'єктивних закономірностей розміщення продуктивних сил з урахуванням відповідних чинників.

Принципи розміщення продуктивних сил — це науково обґрунтовані ідеї і положення, якими керуються в практичній діяльності при вирішенні конкретних питань щодо розташування нових об'єктів, вдосконалення територіальної і галузевої структури господарського комплексу регіону, опрацюванні окремих напрямків регіональної політики.

Принципи розміщення і розвитку продуктивних сил регіону впливають із закономірностей, виражають суспільно необхідні потреби і забезпечують ефективність регіонального розвитку. Вони являють собою сукупність головних

ідей та вихідних положень, що формують першооснову розміщення продуктивних сил.

Виокремлюють такі найважливіші принципи розміщення і розвитку продуктивних сил, які повинні використовуватися в практичній діяльності.

Принцип раціонального розміщення виробництва передбачає всебічне врахування економічних, демографічних, соціальних та екологічних передумов і факторів розміщення продуктивних сил з пріоритетністю соціальних та екологічних чинників. Його реалізація в господарській діяльності означає: наближення матеріаломістких, енергомістких, водомістких виробництв до джерел відповідної сировини, палива і енергії, водних ресурсів; наближення виробництв низькотранспортабельної продукції до місць її споживання; уникнення зустрічних перевезень однотипної продукції, сировини і палива з одного регіону в інший.

Принцип збалансованості і пропорційності означає таке розміщення виробництва, за якого: структура господарського комплексу є оптимальною, тобто підтримуються економічно доцільні пропорції між галузями спеціалізації, допоміжними і обслуговуючими галузями; існує певна відповідність між сировинною базою, наявністю земельних, водних, енергетичних, трудових ресурсів та існуючими виробничими потужностями; задовольняються споживчі потреби населення в товарах і послугах.

Принцип забезпечення екологічної рівноваги передбачає формування екологобезпечного типу господарювання, раціональне використання природно-ресурсного і трудового потенціалу регіону; при виборі можливих варіантів розміщення виробництва перевага надається тим з них, які не спричиняють екологічної напруженості на певній території.

Принцип вирівнювання рівнів економічного розвитку районів та областей передбачає зближення територій за інтегральними показниками, що характеризують кінцеву результативність їх господарської діяльності (наприклад, національний доход на душу населення). Реалізація цього принципу ґрунтується на всебічному розвитку регіональної інтеграції, використанні переваг

територіальної концентрації виробництва, активній державній регіональній політиці.

Принцип урахування міжнародного територіального поділу праці означає, що кожна держава розвиває ті виробництва, для яких вона має найкращі природні та економічні умови, а виготовлена продукція є конкурентоспроможною на світовому ринку. При цьому враховуються і інтереси інтеграції в світовий економічний простір.

Пріоритетність викладених вище принципів визначається загальною стратегією економічного розвитку держави. На сучасному етапі на перший план виступають соціально та екологічно спрямовані принципи розміщення і розвитку продуктивних сил. Проте не втрачають своєї актуальності й інші принципи.

2.3. Основні фактори і критерії, що впливають на розміщення продуктивних сил

Фактори РПС – це сукупність аргументів (причин), які зумовлюють особливості розвитку певних економічних процесів у конкретному регіоні

Закономірності і принципи втілюються в практику розміщення продуктивних сил через врахування конкретних факторів, що впливають як на розміщення окремих об'єктів, так і на формування територіально-виробничих комплексів. Під факторами розміщення розуміють сукупність аргументів (причин), що зумовлюють вибір місця для окремих підприємств, їх груп і галузей. Усі фактори розміщення продуктивних сил можуть бути представлені такими основними укрупненими групами:

- *природно-географічні* фактори включають характеристику природно-кліматичних умов та економічну оцінку природних ресурсів.

В Україні з розвідкою, видобутком та переробкою різноманітних корисних копалин пов'язано близько 45% усіх промислових підприємств і до 20% трудових ресурсів. Екстенсивне некомплексне використання багатьох родовищ призвело до передчасного відпрацювання промислових запасів цінної мінеральної сировини. Внаслідок недосконалості технології видобування та переробки мінеральної

сировини, некомплексного освоєння родовищ у надрах сьогодні залишається і губиться: розвіданих запасів нафти — 70%, солей — 50%, вугілля — 40%, металів — 25% .

- **геополітичні фактори** розвитку і розміщення продуктивних сил охоплюють: географічне положення території; конкурентні переваги вітчизняних товаровиробників у системі світового господарства; модель інтеграції в світовий економічний простір. В цілому географічне положення України є сприятливим для економічного розвитку.

Дія геополітичних факторів забезпечує інтеграцію продуктивних сил країни чи певного регіону в структуру світового економічного простору і міжнародного поділу праці на основі розвитку різних форм зовнішньоекономічних зв'язків.

- **демографічні фактори** розміщення і розвитку продуктивних сил включають: загальну чисельність населення, його структуру, режим відтворення та територіальні особливості розміщення; чисельність трудових ресурсів, їх територіально-галузевий розподіл та якісні характеристики; чисельність робочої сили, основні форми її зайнятості, рівень зареєстрованого і прихованого безробіття; мобільність робочої сили та форми її економічного руху.

- **соціально-економічні фактори** розміщення і розвитку продуктивних сил охоплюють: рівень розвитку соціальної інфраструктури, що задовольняє потреби населення в освіті, охороні здоров'я, сфері послуг та житлово-комунальному обслуговуванні; стан навколишнього середовища і природоохоронну діяльність; санітарно-гігієнічні умови праці.

- **техніко-економічні фактори** включають: основні напрями науково-технічного прогресу та конкретні форми впровадження його результатів у практику господарювання, форми суспільної організації виробництва та рівень розвитку транспортної системи. Сукупна дія цих факторів створює можливості для рівномірного розміщення продуктивних сил на основі зниження трудо-, фондо- і матеріаломісткості виробництва, встановлення раціональних міжгалузевих та внутрігалузевих зв'язків, забезпечення ефективного використання усіх видів ресурсів.

Поряд з основними закономірностями і принципами важливу роль в територіальній організації продуктивних сил відіграють критерії їх розміщення. **Критерії** — це інтегральні показники, орієнтири практичної спрямованості (природно-географічні, демографічні, техніко-технологічні, соціальні, екологічні), якими керуються відповідні органи господарського управління при виборі оптимального варіанта розміщення об'єктів виробничого чи невиробничого призначення, а також при виробленні системи заходів щодо вдосконалення територіальної і галузевої структури економіки.

На сьогодні визначальними критеріями раціонального розміщення продуктивних сил виступають *екологічні* та *соціальні*.

Дотримання *екологічних критеріїв* передбачає: збереження просторової цілісності природних систем у процесі їх господарського використання; освоєння та застосування природо- і ресурсозберігаючих, маловідходних та безвідходних технологій; виробництво екологічно чистих видів продукції. Керуючись вимогами цього критерію, необхідно надавати пріоритет саме збереженню природного середовища і підпорядковувати йому суто економічні цілі.

Соціальні критерії передбачають врахування потреб та інтересів населення в соціально-економічному розвитку території, екологобезпечному проживанні в певному регіоні, розширенні мережі соціально-культурних закладів та сфери послуг, достатній забезпеченості робочими місцями, створенні територіальних центрів соціальної допомоги.